

LATGALES LATVIEŠU VALODA RUNĀ UN RAKSTOS: VĒSTURISKS IESKATS

Anna Stafecka

anna.stafecka@lu.lv

Atslēgas vārdi: izloksne, dialekts, latgaliešu rakstu valoda

Pēdējā laikā sakarā ar vēsturiskā Latgales kongresa simtgadi aktualizējušies arī vairāki ar Latgales latviešu jeb latgaliešu valodu saistītie jautājumi. Tā kā joprojām nav vienota viedokļa par to, kas ir Latgales latviešu saziņas līdzeklis, rakstā skaidroti arī vēstures gaitā lietotie termini tā apzīmēšanai. Ieskicēta izlokšņu savdabība, vēstures gaitā izveidojušās leksikas atbilstes ar citu novadu izloksnēm un lietuviešu valodu. Nozīmīga loma latviskās identitātes, tostarp vietējo izlokšņu, saglabāšanā Latgalē ir bijusi arī rakstības tradīcijai, kas izveidojās 18. gs. sākumā uz Dienvidlatgales izlokšņu pamata. Aplūkots arī latīņu burtu drukas aizliegums (1865–1904), kad paši Latgales latviešu zemnieki ar roku rakstīja grāmatas, tā nodrošinot latgaliešu rakstības un literatūras procesa nepārtrauktību un latviskās identitātes saglabāšanu drukas aizlieguma laikā.

Izloksne, dialekts, valoda?

Valodas jautājums Latgalē allaž ir bijis sarežģīts un jūtīgs. Pēdējā laikā tas atkal ir ar jaunu sparū politizēts. Gandrīz gadsimta laikā Latgales latviešu valoda saukta dažādi, piemēram, *latgaliešu izloksne*, *latgaļu dialekts*¹, *latgaliešu* (arī *latgaļu*) *valoda*, ar to domājot patstāvīgu baltu valodu². Arī pēdējā laikā, it sevišķi publiskajā telpā, visai bieži tiek pretstatīta *latviešu* un *latgaliešu* valoda. Gandrīz 300 gadu Latgales latviešiem ir sava rakstības tradīcija, kas palīdzējusi ne tikai uzturēt latvisko identitāti šajā novadā, bet veicinājusi arī vietējo izlokšņu saglabāšanu.

Tā kā vārds *valoda* ir daudznozīmīgs, to var attiecināt gan uz izloksni, jo katra izloksne būtībā ir maza valoda ar savu sistēmu, gan uz izlokšņu kopumu vai novada saziņas līdzekli (*latgaliešu valoda*, *ventiņu valoda*, *lejzemnieku valoda*), taču nav pamata runāt par latgaliešu valodu kā trešo baltu valodu līdzās latviešu un lietuviešu valodai. Tātad lat-

galiešu valoda ir Latgales latviešu valoda ar savu vēsturiski izveidojušos rakstu valodu, ko saucam par *latgaliešu rakstu valodu*.

Latgalē, tāpat kā pārējās Latvijas novados, latviešu valodu visur nerunā vienādi — ziemeļu, centrālajā, austrumu un dienvidu daļā tai ir savas īpatnības. Nelielā apvidū runāto valodas teritoriālo paveidu sauc par *izloksni*, un to Latgalē ir ap 70. Izlokšņu robežas nosacīti atbilst viena pagasta teritorijai (pēc 1939. g. administratīvi teritoriālā iedalījuma), kaut gan dažkārt atšķirības vērojamas arī tajā, it sevišķi, ja kādas pagasta daļas iedzīvotāji ir piederējuši vai pieder citai draudzī, vai arī tos no pārējās pagasta teritorijas šķir dabas objekti (lieli meži, purvi, upes vai ezeri, dažkārt pat neliela upe). Piemēram, Dubnas upe ir robeža pat veselai izlokšņu grupai — tā šķir Latgales dienvidrietumu izloksnes no Latgales centrālajām izloksnēm, bet lča — centrālās izloksnes no būtiski atšķirīgajām Ziemeļlatgales izloksnēm. Vēsturiski

izloknes veidojušās dzimtbūšanas laikā, kad zemniekiem nebija tiesību mainīt dzīves vietu un viņi paaudžu paaudzēs dzīvoja vienas muižas novadā, kas nereti sakrita arī ar draudzes robežām.

Radniecīgu izlokšņu kopumu sauc par *dialektu*. Mūsdienās Latvijā ir vairāk nekā 500 izlokšņu, tāpēc tās apvieno dialektos pēc to raksturīgākajām pazīmēm. Latviešu valodas izloknes apvieno trijos dialektos — *vidus*, *lībiskajā* un *augšzemnieku dialektā*. Latgalē runātās izloknes pieder pie *augšzemnieku dialekta*, kuru runā Vidzemes austrumu daļā, Zemgales austrumos jeb Augšzemē (ap Neretu, Viesīti, Subati, Ilūksti) un visā Latgalē³. Ziemeļaustrumu Vidzemes un Latgales izlokšņu pamatā ir austrumlatgaļu cilts valodas dialekts.⁴ Nozīmīga loma šī dialekta vēsturiskajā attīstībā ir bijusi arī austrumlatgaļu un Austrumlatvijas Baltijas somu etnolingvistiskajiem sakariem,⁵ daudzām citu valodu ietekmēm vēlākajos laikos.

Izlokne un literārā valoda

Vārdi *izlokne* un *dialekts* ir apzīmējums nenormētās valodas paveidam, kurš eksistē tikai runas formā un līdz pat mūsu dienām ir liela valodas bagātība. Tā kā Latgales izlokšņu fonētiskā sistēma būtiski atšķiras no latviešu literārās valodas, to pārstāvjiem runāt pareizā literārā valodā bez īpašas mācīšanās nav viegli. Taču, no otras puses, izloknes glabā daudz bagātību — gan leksikā, gan frazeoloģijā, kas šī novada valodai piešķir krāsainību un arī dzīvotspēju. Sarunās ar Latgales skolotājiem ir nācies dzirdēt atziņu, ka skolēniem, kuri mājās runā izloksnē, arī, runājot literārā valodā, tā ir daudz bagātāka, viņi zina dažādus salīdzinājumus, izteicienus, parunas, frazeoloģismus, kādu parasti nav, runājot mājās tikai literārā valodā (nereti visai nepareizā)⁶. Tomēr mūsdienās latgaliskā runa plašsaziņas līdzekļu un citu apstākļu ietekmē pakāpeniski nivelējas, zūd daudzi seni mantoti vārdi. Pat vidējā un vecākā paaudze, kas vēl zina vecos vārdus, daļu no tiem ikdie-

nā vairs gandrīz nelieto. Par to bija iespējams pārliecināties LZP finansētā projekta “Latviešu valodas dialekti 21. gadsimtā; sociolingvistisks aspekts” ietvaros veicot pētījumus mūsdienu izloksnēs.⁷ Mūsdienās diez vai tik viegli vairs atradīsim izloknes runātāju, kas zinās, ka, piemēram, zilo vizbulīti var saukt arī *spīdacīte* (*speidaceīte*) vai *žibactīņa* (*žibacteņa*), ka ūdens īsi pirms vārīšanās *sīt zilītes* (‘burbuļo’; vārdam *zilīte* (*zeileīte*) šeit ir nozīme ‘pērlei līdzīgs veidojums, parasti no stikla’), ka ogu, kam literārā valodā ir nosaukums *zilene* un kuras mētras parasti aug kopā ar vaivariņiem, no kuru smaržas reibst vai sāp galva, var saukt gan par *gal(v)vāršu* (*golvuorša*), *reibīni*, *ģirtuokli* (aizguvums no liet. *girtuoklē*), austrumu izloksnēs — arī par *pjaņicu*;⁷ ka *alpa* jeb *olpa* nozīmē ‘brīdis’, *šautrs sniegs* ir ‘irdens sniegs’. Tikai retais zinās, kas ir *piešautre* (*pīšautre*) jeb *pieslāits* (*pīslāits*) — ‘slīpa nogāze’, *iztaceņa* — ‘neliela meža pļaviņa’ ka *netiklis* (*natiklis*) nozīmē ‘slinks, sliņķis’⁸ u.c. No aktīvā lietojuma pazūd vārdi un vārdu savienojumi, kas saistīti ar noteiktām tradīcijām, ticējumiem, piemēram, *sirmā jeb pelēkā stunda* (*siermuo*, *palākuo stuņde*) ‘krēslas stunda’, kuru svētīja vakarā pirms tumsas iestāšanās, atpūšoties pēc dienas darbiem. Nezinot, ka vārds *pākša* izloksnēs nozīmē ‘pupa’ un ka kartupeli dažviet Latgalē arī var saukt par *pupu*, diez vai sapratīsim, ko nozīmē vārdu savienojums *pākšajs gaiss* (*puokšojš gaiss*) — ‘sīki vienlaidus gubu mākoņi’, kad ieteicams stādīt kartupeļus.

Nereti vienai reālijai vai jēdzienam izloksnēs ir vairāki nosaukumi, varavīksni, piemēram, var saukt arī *Dieva juosta* (*Dīva jūsta*), *Dieva kuopls* (*Dīva kūplys*), *Dieva luoks* (*Dīva lūks*), *driksna*, *dzeļvērde*, *gardadze*, *garvēdzele*, *saules juosta* (*saulis jūsta*), *zaļvēdere*, *zaļvērte*⁹. Šiem nosaukumiem semantiskas atbilstes, kā to rāda *Eiropas valodu atlanta* kartes, ir ne tikai kaimiņu lietuviešu, bet arī kašubu un Balkānu tautu valodās¹⁰. Pēdējā laikā arī Latgales izloksnēs dominē tikai literārā valodai raksturīgais *varavīksne*

(*varaveiksne*). Daudz variantu ir arī dažādu augu nosaukumiem, piemēram, *veidrīksne*, *veigrīsts*, *veigrīška* 'vīgrieze'; *ašņa dzira* (*dzyra*), *ašņa zāle* (*zuole*), *žūžaine* (*žyuzaine*), *žūžāns* (*žyuzuons*), *žūžerne* (*žyuzerne*) 'pelašķis'; *girtīne*, *girtuokle* (*girtūkle*), *golvuorša*, *reibīne* 'zilene', *ajeri*, *skaļbi*, *škaļbi*, *kalaveji* 'kalmes'.¹¹

Latgales izloksnēs saglabātas arī vārdu senākas nozīmes. Pierobežas izloksnēs vecākās paaudzes runā vēl var dzirdēt vārdu *jāt* ar nozīmi 'braukt'. Kā vienīgo šīs darbības apzīmējumu to lietoja arī Sibīrijas latgalieši Timofejevkas ciemā, turklāt to attiecinot arī uz mūsdienu transporta līdzekļiem (*jāj ar mašīnu*, *vilcienu*).¹² Īpašības vārdam *dails* izloksnēs ir nozīme 'diezgan liels', apstākļa vārdam *daili* — 'diezgan daudz', bet apstākļa vārdam *dīžan* (*dyžan*, *dižan*) — 'ļoti'. Vārds *sēta* (> *sāta*) Latgalē nozīmē 'lauku mājas', *krāsns* — 'no akmeņiem krauta krāsns rijā vai pirtī', *ceplis* — 'maizes krāsns', vārdu *netiklis* lieto ar nozīmi 'slinks, sliņķis'¹³ u.c.

Nebūtu pareizi apgalvot, ka iepriekš minēto un vēl daudzu citu apvidvārdu izplatības areāls ir tikai Latgale. Liela daļa no tiem, kā rāda *Latviešu valodas dialektu atlanta* leksikas kartes, sastopamas arī citur augšzemieku dialekta teritorijā — Sēlijā un Vidzemes ziemeļaustrumos, kur ir Vidzemes latgaliskās izloksnes, piemēram, *rupucis* 'krupis'¹⁴, *griezīnis* 'kālis'¹⁵, *sprēst* 'vērpt'¹⁶, *stāvi* 'aužamās stelles'¹⁷, *salts* 'aukstis'¹⁸, *sliēkas* 'siekalas'¹⁹, *sābris* 'kaimiņš'²⁰, *maut* 'peldēt'²¹, *dajūkt* 'pierast'²², *vuicīt* 'mācīt'²³, *best* 'rakt'²⁴. Dažkārt viena un tā paša vārda nozīme dažādos novados (dažkārt pat viena dialekta robežās) var atšķirties, tā atspoguļojot vārda nozīmju nevienmērīgo attīstību. Tā vārdu *sēta* (*sāta*) Vidzemē (arī Zemgalē un Augšzemē) lieto ar nozīmi 'žogs', Kurzemē un Zemgalē šis vārds apzīmē pagalmu (šajā areālā pazīstams arī nosaukums *sētsvidus*), Latgalē *sēta* (> *sāta*) ir lauku mājas.

Savukārt vairākas Latgales dienvidu vai dienvidrietumu izlokšņu morfoloģiskās īpatnī-

bas saskan ar Zemgales sēlisko izlokšņu parādībām, piemēram, darbības vārdu refleksīvās formas ar *-sa-* (*atsateicēs* 'atteicās', *atsaguļu* 'apguļos', *apsagrieza* (*apsagrīze*) 'apgriezās'), vēlējuma izteiksmes formas ar atšķirīgām galotnēm katrai personai (*brauktum*, *brauktīm*, *brauktu*, *brauktumem*, *brauktīmet*, *brauktu*), darbības vārdu pagātnes formas ar *-av-* (*stāigava*, *globava*, *darynava*). Zemgales sēliskajās un Dienvidlatgales izloksnēs sastopami vairāki kopīgi apvidvārdi, piemēram, *kast* 'rakt'²⁵, *smagi* 'ļoti, lielā mērā'. Šajā novadā visai daudz aizguvumu no lietuviešu valodas, piemēram, *dāržīne* 'neliels siena šķūnis pļavā'²⁶, *giedrs* (*gīdrs*) 'skaidrs', *gīrsa* 'lācūza', *girts* 'piedzēries', *girtīne*, *girtuokle* (*girtūkle*) 'zilene'²⁷, *lašīne* 'speķis'.

Vairāki Latgales izloksnēs izplatītie vārdi, piemēram, *azbars* 'putraimi', *ceplja sluota*²⁸, *duobe* 'bedre', *maizes lāpsta* 'līze'²⁹, *sviestu nīt* 'sviestu kult'³⁰, (pērkons) *grauž* '(pērkons) rūc'³¹, *kūds* 'vājš'³², *laupīt* 'mizot', *atiet* 'nākt šurp', sastopami Kurzemes izloksnēs, jo īpaši Lejaskurzemē³³.

Daudziem Latgales izloksnēs sastopamajiem senajiem mantotajiem vārdiem atrodams atbilstes arī lietuviešu valodā. Daži piemēri: *apleik* (< *aplīk*), sal. liet. *aplink* 'apkārt'; *orūds* (< *aruods*), sal. liet. *aruodas* 'apcirknis'³⁴; *kaļvs* (< *kalvis*), sal. liet. *kalvis* 'kalējs'³⁵; *peļēda* (*palāda*), sal. liet. *pelēda* 'pūce'; *propuļt* (< *prapult*), sal. liet. *prapulti* 'pazust, aiziet bojā'; *skaiteit* (< *skaitīt*) (*grāmatu*), sal. liet. *skaityti* (*knygā*) 'lasīt'; *vysod* (< *visad*), sal. liet. *visada* 'vienmēr'.

Arī vairākām Latgales izlokšņu vārdu nozīmēm, kas atšķiras no latviešu literārās valodas, ir tiešas atbilstes lietuviešu valodā, piemēram, *atiet* (*atīt*), sal. liet. *ateiti* 'nākt (šurp)'; *duobe* (*dūbe*), sal. liet. *duobė* 'bedre'; *sūrs* (*syurs*), sal. liet. *sūrus* 'sāļš'. Kazenes nosaukumam *melnā avieša* (*aviekša*, *avieši* u. c.) atbilst lietuviešu žemaišu izlokšņu *juoda avietė* (liet. *juodas* 'melns' un *aviete* 'avene')³⁶; pelašķa nosaukums *asins* (*ašņa*) *zāle* nozīmes ziņā saskan ar lietuviešu

kraujažolē (liet. *kraujas* 'asinis' un *žolē* 'zāle')³⁷.

Kā redzams, valodas parādību izplatības ziņā dialektu un izlokšņu robežas ir visai nosacītas.

Valodā atspoguļojas arī novadu vēsturiskā attīstība. Latgales izlokšnes vēsturiskās attīstības gaitā ietekmējušas slāvu (poļu, krievu, baltkrievu) valodas (pārējie Latvijas novadi, kā zināms, atradās vācu un zviedru kultūras un arī valodas ietekmē). Nereti vāciskas cilmes vārdiem Kurzemē, Vidzemē un Zemgalē atbilst slāvismi Latgalē, piemēram, *bumbiere* un *gruša*, *gruža*³⁸; *ķirsis* un *vīšņe*³⁹; *ķieģelis*, *stieģelis* (Kurzemē) un *ceglis* Latgalē⁴⁰; *kleita* un *sukne*. Taču dažkārt tieši Latgales izlokšnēs saglabājušies mantoti vārdi, bet literārajā valodā un pārējos novados sastopami germānismi, piemēram, *sānkauls* (> *suonkauls*) Latgalē un *riba* literārajā valodā, *galds* Latgalē (tautasdziesmās arī no Kurzemes) un *dēlis* literārajā valodā, kā arī slāvismi, piemēram, *strādāt* literārajā valodā un *darīt* (*dareit*) Latgales izlokšnēs.

Rakstītais vārds

Latgale ir novads, kurā runātās izlokšnes cieši saistītas ar rakstīto vārdu. 18. gs. sākumā aizsākās otra latviešu rakstības tradīcija, balstīta uz augšlatviešu jeb latgaliskajām izlokšnēm. Mūsdienās to saucam par *latgaliešu rakstu valodu*⁴¹, kaut gan pēdējā gadsimtā uz to attiecināti dažādi termini, piemēram, *latgaliešu (latgaļu) dialekts* vai *latgaliešu izlokšne*, *augšzemnieku dialekta rakstu valoda*⁴². Sastopams arī termins *latgaliešu literārā valoda*⁴³. Viens no literārās valodas pamatkritērijiem, kā zināms, ir normēta rakstu un runas forma. Tikai 20. gs. 30. gados nosacīti varam runāt par latgaliešu literāro valodu, kad Latgales izglītības sistēmā mēģināja normēt arī runu, tiesa, ne visai veiksmīgi, rezultātā radot t.s. *trešo izlokšni*, kurā nivelētas izlokšņu īpatnības un daudz fonētisku pārcēlumu no leļzemnieku valodas.

Latgaliešu rakstu valodas izveide saistāma ar garīgās literatūras izdošanu latgaliski un jezuītu darbību, kuri pēc zviedru ienākšanas Vidzemē 17. gs. sākumā pārcēlās uz Daugavpili, kas tai laikā kļuva par ievērojamu jezuītu centru. 17. gs. 20. gadu beigās Daugavpilī tika atvērta jezuītu skola, kas bija pirmā skola Latgalē un bija domāta jezuītu misionāru un garīdznieku sagatavošanai, tajā mācīja arī latviešu valodu. Katoļu garīdzniekiem Latgalē radās nepieciešamība arī pēc grāmatām vietējā valodā.

Līdz šim tradicionāli tika uzskatīts, ka latgaliešu rakstību pirmie uzsāka tieši jezuīti, taču 18. gs. jau bija arī no ordeņiem neatkarīga garīdzniecība, kurā, iespējams, bijuši labi latviešu valodas pratēji, kas varēja būt grāmatu autori vai sastādītāji, tā veicinot jaunas rakstu valodas rašanos⁴⁴.

17. gs. beigās un 18. gs. sākumā sastopami pirmie fragmentārie latgaliskie ieraksti 1688. un 1692. g. tiesu zvērestos⁴⁵, pareizāk sakot, atsevišķas augšzemnieku dialekta iezīmes tajos. Precīzāks jau ir 1725. g. ieraksts Daugavpils jezuītu rakstītajās hronikās *Litterae annuae*, kurā vērojamas latgalisko un, iespējams, arī sēlisko (Ilūkstes apkaimes) izlokšņu iezīmes. Tā ir ziedošanas formula, kas teikta, aprokot ziedojumus pie *svētajiem kokiem* (ticība senajiem dieviem Latgalē šajā laikā vēl bijusi visai spēcīga, un jezuītu mūki pret to ir cīnījušies): *Labrytt Lipin. Ko kļajas? ci dyžan spey? sze as atneszu gascincu, na aystyc tu monus barnus, na aystyc tu monus łupys, cywkus, na aystyc tu muwsu weselybu i nikodu nałaymu nador*⁴⁶. Šis ieraksts būtībā ir pavisam mazs ieskats Latgales latviešu runā pirms gandrīz 300 gadiem.

Pirmā latgaliski iespiestā grāmata, kas saglabājusies līdz mūsu dienām, ir evaņģēliju tulkojums "*Evangelia toto anno.*" ("Evaņģēliji visam gadam.."), kurš iznāk 1753. g. Viļņā. 1753. g. izdotie evaņģēliju tulkojumi un tiem pievienotās dažas lūgšanas ir neliela grāmatiņa, kas iespiesta antīkvā pēc poļu tā laika rakstības parauga. Jāpiebilst, ka līdz pat

20. gs. sākumam latgaliešu grāmatu autori bija cittautieši — galvenokārt poļi un lietuvieši, rakstība apzināti normēta netika, kaut arī iznāca divas gramatikas⁴⁷ un Jana Kurmina trīsvalodu vārdnīca, kurā ir ap 12 000 latviešu valodas vārdus (it sevišķi Dienvidlatgales izlokšņu īpatnējās leksikas un gramatisko formu)⁴⁸. 1753. g. evaņģēliju tulkojums, kas balstīts uz poļu valodas rakstības principiem, noteica latgaliešu rakstību vairāk nekā 150 gadu⁴⁹. Grāmata "*Evangelia toto anno.*" tiek uzlūkota par latgaliešu rakstu valodas pamatu, jo tās valodas un izteiksmes tradīcija ne tikai turpinājās visā vēlākajā latgaliešu literatūrā līdz pat 20. gs. sākumam, bet tā ir atstājusi lielu ietekmi arī uz mūsdienu latgaliešu rakstu valodas normām.

Arī pārējie nozīmīgākie senākā posma darbi (*Dzismies Swatas.* (1801)⁵⁰, *Wysa Mocieyba Katolizska.* (1805)⁵¹, *Nabożeństwo ku czci y chwale Boga.* (1771)⁵², *Nauka Chrzesciańska Łotewskim Językiem Wyrazona.* (1775)⁵³ un citi latgaliešu rakstu avoti valodas izteiksmes un rakstības ziņā būtiski neatšķiras no evaņģēliju tulkojuma.

19. gs. vidū iznāk divas sprediķu grāmatas — Tomaša Kosovska *Mocibas uz žadnas Nedelas wissa Goda* (1850) un J. Kurmina *Jaunas mocibas uz abskaydrynoszonas laužu sprostu ab ticieybu Swatu un irodumim* (1859). Abu grāmatu autori ir lietuviešu izcelsmes garīdznieki. J. Kurmina sprediķu grāmata, salīdzinājumā ar Tomaša Kosovska izdevumu, ir vairāk piemērota vienkāršajai tautai, jo sprediķos līdzās Svēto Rakstu apcerei ir ierādīta ievērojama vieta arī jautājumiem, kas sakņojas vienkāršā latvieša sadzīvē. Tajā ir plašāks leksikas slānis, līdz ar to arī tautas runai tuvāka valoda. J. Kurmina sprediķos ieskanas Apgaismes idejas, kuras lejaslatviešu literārajā tradīcijā bija pazīstamas jau pirms gadsimta.

Pirmie laicīgā satura darbi

19. g. pirmajā pusē rodas pirmie laicīgā satura darbi latgaliešu rakstu valodā. Te vis-

pirms minama Līksnas prāvesta Jezupa Akeleviča 1832. g. Viļņā izdotā grāmata "Eysa mociba ap audzieyszonu biszu."⁵⁴, kura ir pirmais ievērojamākais laicīga satura darbs latgaliešu rakstu valodā, un 1850. gadā Viļņā nodrukātā Kaunatas prāvesta Jezupa Macileviča grāmata "Pawujcieyszona un wysysaj-di sposobi diel' ziemniku Łatviszu"⁵⁵.

19. gs. pēc Jezuītu darbības aizlieguma latgaliešu rakstība kļūst arvien neprecīzāka, nekonekventāka, rakstu valodā strauji pieaug slāvismu skaits. Ar labu, tautai tuvu valodu 19. gs. vidū izceļas Gustava Manteifeļa darbi, kuriem raksturīgs visai precīzs izlokšņu formu atveidojums. Gustava Manteifeļa darbību pārtrauca drukas aizliegums.

Drukas aizliegums un rokraksta literatūra

19. gs. otrajā pusē, laikā, kad Rietumeiropā viļņo nacionālā kustība, arī Baltijas guberņas latviešu kultūras dzīve ir intensīva, notiek pirmie dziesmu svētki, iznāk grāmatas, veidojas nacionālā inteliģence, no pārējās latviešu teritorijas nošķirtajiem Vitebskas guberņas latviešiem jeb latgaliešiem, tāpat kā lietuviešiem, ir drakonisks latiņu burtu drukas aizliegums, kas nozīmē ne tikai aizliegumu lietot latiņu burtus iespiestajos tekstos, bet arī jau esošo grāmatu iznīcināšanu. Vienlaikus ir skolas ar krievu mācību valodu un stingru aizliegumu skolēniem sarunāties latviski. Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļas speciāliste Lilija Limane drukas aizliegumu nosauc par vienu no vardarbīgākajām pārkrievošanas akcijām Krievijas vēsturē⁵⁶.

1863. g. izcēlās t. s. poļu dumpis, kura mērķis bija atjaunot Poliju tās vēsturiskajās robežās, iekļaujot tajā arī Baltkrieviju, Lietuvu un tagadējo Latgali, kura toreiz bija Vitebskas guberņas sastāvdaļa. Pēc šī dumpja apspiešanas 1863. g. cara valdība asi vērsās arī pret latiņu burtiem drukāto vārdus. 1865. g. tika izdots cirkulārs

par krievu burtu ieviešanu drukātajos tekstos.

1865. g. tika nodrukāts Vitebskas guberņas latviešiem domātais kalendārs krievu burtiem lejaslatviešu valodā, taču tauta šis un arī citas vēlāk iespīestās grāmatas krievu burtiem ignorēja, pārāk spēcīga bija katolisko lūgšanu grāmatu tradīcija. Savukārt garīdznieki šajās grāmatās saskatīja pareizticības propagandu un acināja tautu tās neiegādāties. Turklāt lejaslatviešu valoda tajā laikā bija visai pasveša Latgales latviešiem.

Lietuvieši grāmatas varēja drukāt Mazajā Lietuvā, uz kuru šis aizliegums neattiecās, un slepeni tās ievest pārējā Lietuvā. Latgales latvieši bija daudz sliktākā situācijā. Kaut arī pārējās Latvijas novadus (Kurzemi un Vidzemi) drukas aizliegums neskāra, latgaliešu grāmatas tur drukātas netika, jo Latgales jeb — kā toreiz sauca — Vitebskas guberņas un pārējo novadu latviešus šķīra ne tikai administratīvā robeža, bet arī visai atšķirīgie dialekti, uz kuru pamata bija izveidojušās divas rakstības tradīcijas, atšķirīga rakstība (gotu burti lejaslatviešu rakstībā un latīņu burti augšlatviešu rakstībā) un, protams, piederība pie dažādām konfesijām (katoļi Latgalē un luterāņi pārējā Latvijā).

Dažas latgaliešu grāmatas tika iespīestas ārzemēs (Holandē, Vācijā, Zviedrijā, Somijā) un kontrabandas ceļā ievestas Latgalē. Tās bija ļoti dārgas, un tikko no dzimtbūšanas atbrīvotajam zemniekam to iegādei trūka līdzekļu. Tādēļ rūpīgi tika glabātas pirms drukas aizlieguma laika iespīestās vecās lūgšanu grāmatas, kas kalpoja arī kā ābece mājmācībā, ar roku tika pārrakstītas atsevišķas nodilušās lapas, pamazām arī veselas grāmatas. Vēlāk ar roku tika rakstīti arī praktiski padomi zemniekiem un folkloras teksti, retāk pašu autoru oriģinālsacerējumi. Radās arvien vairāk un vairāk ar roku pārrakstītu un iesietu grāmatu. Tā rezultātā var runāt par veselu periodu latgaliešu rakstu valodas un literatūras vēsturē — rokraksta literatūru drukas aizlieguma laikā, ko radījuši Latgales

latviešu zemnieki, parasti būdami bez skolas izglītības.

Grāmatu rakstītāji gandrīz visi ir palikuši anonīmi (rokraksta grāmatās viņu vārdi parasti nav ierakstīti), maz ir saglabāties arī viņu rakstīto grāmatu, kuras, protams, bija tikai vienā eksemplārā. Pašlaik zināmi apmēram piecpadsmit rakstītāju vārdi, bet viņu skaits ir bijis daudz lielāks. L. Limane nosauc zināmos grāmatu rakstītāju un iesējeju vārdus. Tie ir: Andrivs (Andryvs) Jūrds⁵⁷, Pīters Migliniķis un Izidors Vonogs Zaļmuižas jeb Naurānu pagastā, Aloizijs Bojārs no Rudzātiem, bērzpīlētis Savers Kindzuļš (bijis arī ērgelnieks Livānos), bērzpīleši Augusts Stierniņiķis, Kazimīrs Silajoņš, Ciprijans Korkliniķis, varakļānieši A. Svilāns, Benedikts Saliniķis, Staņislavs Pūrmaliķis, grāmatu iesējejs Vincents Leika, Marta Sukrauska un Joņš Seiļš no Gaigalavas, Francis Šķesters no Makašāniem.

Savukārt skolotāja A. Piļpuka raksta par veselu grāmatu pārrakstītāju dzimtu — varakļāniešiem Svilāniem no Lazdīnīku ciema⁵⁸. Varakļānu pusē ar grāmatu rakstīšanu nodarbojusies Svilānu dzimta. No viņu sarakstītā mantojuma lielākā daļa ir gājusi bojā, saglabātie rokrakstu fragmenti apkopoti vienā grāmatā. Šīs grāmatas kopija atrodas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā. Tajā ir vairāku rakstītāju rokraksti, tekstu fragmenti ir gan rakstītiem, gan drukātiem burtiem.

Atšķirībā no citām rokraksta grāmatām šajā ir minēti rakstītāju vārdi. Tie ir divi Staņislavi un Tadeušs. Uzvārds *Svilāns* rakstīts gan kā *Svilins*, gan *Svylyns* (krievu valodā). Grāmatas autori ir bijuši ar skolas izglītību un apzinājušies sava darba nozīmi. Grāmatas piesaista ar noformējumu, tā ir drukātiem burtiem, rotāta ar vinjetēm un zīmējumiem. Tajā ievietoti gan laicīga, gan garīga satura teksti, arī pāris garīgo dziesmu, kuras nav atrodamas latgaliešu drukātajās grāmatās un ir kāda autora sacerējumi. Grāmatas fragmentu laicīgajos tekstos ir daudz kultūrvēsturisku

ziņu, filozofisku pārdomu par dzīves netaisnību, muižas pāridarījumiem un paļāvība uz Dievu kā vienīgo taisnību.

Rokraksta literatūra, kā konstatējis grāmatniecības vēsturnieks Aleksejs Apinis, uzplaukst galvenokārt Latgales vidienē — Rēzeknes un Ludzas apriņķu daļā (Borkovas, Varakļānu, Gaigalavas, Nautrānu, Makašānu novadā). Interesanti, ka tieši tajos pagastos, kur darbojas grāmatu pārrakstītāji, ap 1900. g. (35 gadus pēc drukas aizlieguma ieviešanas) konstatēta visai augsta lasītprasme Latgales latviešu zemnieku vidū — 76,5 %, bet turpat blakus esošajos pagastos, kur rokraksta literatūra nebija izplatīta, tikai 39,2 % bija lasītpratēji⁵⁹.

Drukā aizlieguma laikā rokraksta literatūru radīja paši Latgales latviešu zemnieki, tā nodrošinot latgaliešu rakstības un literatūras procesa nepārtrauktību un latviskās identitātes saglabāšanu.

20. gs. sākumā pēc drukas aizlieguma atcelšanas sāka iznākt laikraksti un grāmatas latgaliešu rakstu valodā, tika risināti ortogrāfijas jautājumi, iznāca gramatikas un skolu ābece.

Pēc Otrā pasaules kara latgaliešu rakstu valodas lietojuma sfēra krasi sašaurinājās, un 60. gados latgaliešu literārā tradīcija tika gandrīz pilnībā pārtraukta. Tā saglabājās galvenokārt tikai Romas katoļu baznīcā Latgalē un trimdā.

Kaut gan kopš 20. gs. 90. gadiem atkal ir atdzimusi prese un literatūra latgaliešu rakstu valodā, tomēr ilgais pārtraukums liek sevi manīt. Latgales izloksnes pēckara gados ir stipri slavizējušās, it sevišķi tas sakāms par vidējās un jaunākās paaudzes runu, taču vecākās paaudzes valoda ir daudz latviskāka un ar bagātāku leksiku. Vairāk tas skaidrojams arī ar latgaliešu rakstu valodas ietekmi?

Savukārt 21. gs. latgaliešu rakstu valoda attīstās, iznāk gan daiļliteratūra, periodika, arī zinātniskie izdevumi (par tiem sīku apkopojumu pārskatu ir devusi Solvita Pošeiko).⁶⁰ Pēdējās desmitgadēs tapuši vairāki daiļlite-

ratūras sacerējumi ar labu, tēlainu valodu, ir arī veiksmīgi jaunvārdi, piemēram, *šķērstīkls* (*škārsteiklys*) 'internets', *sētaslapa* (*sātyslopa*) 'mājaslapa', izlokšņu vārdu prasmīgs izmantojums, piemēram, nupat latgaliski izdotā K. Skalbes pasaka "Kaķīša dzirnaviņas" ar nosaukumu "Kačeīša patmalis".

Tomēr vērojama tendence lietot slāviskus pierobežas izlokšņu vārdus, tiešus pārcēlumus no krievu valodas, piemēram, *aizdevums* 'uzdevums' (sal. kr. задание), arī daudzus nevajadzīgus atvasinājumus ar *da-*, piemēram, *dasaceīšona* 'pieteikums', *dazynuot* 'uzzināt', atsevišķus vārdus bez jebkādas motivācijas lietot vīriešu dzimtē (saskan ar krievu valodu), piemēram, *zals* 'zāle', *jubilejs* 'jubileja', *bals* 'balle'. Šādu vārdu lietojums drukātajos tekstos neapšaubāmi ietekmē arī lasītāju runāto valodu.

Kopumā jāatzīst, ka latgaliešu rakstu valodai, kura aizsākās ar 1753. g. evaņģēliju tulkojumu, vēstures gaitā ir bijusi nozīmīga loma latviskās identitātes, tostarp vietējo izlokšņu saglabāšanā Latgales novadā. Mūdienu procesi tajā iezīmē gan pozitīvas tendences — rakstīt, darināt jaunus vārdus, gan arī problēmas, kas saistītas ar rakstu valodas kopšanu un lietojuma sfēru.

Avoti un piezīmes

- ¹ Strods P. *Pareizraksteības vārdneica*. Rēzekne, 1933. 5. lpp.; Strods P. Latgaļu dialekta ortogrāfijas problēmas. *Rokstu krājums latgaļu drukas aizlieguma atcelšanas 40 gadu atcerei*. Daugavpils: VI. Lōča izdevnīceiba, 1944. 365.–372., 365. lpp.
- ² Bukšs M., Placinskis J. *Latgaļu volūdas gramatika un pareizraksteības vārdneica*. Minchene, 1973. 26.–27. lpp.; Топоров В. Языки мира. Балтийские языки. Москва, 2006. С. 11; u.c. avoti.
- ³ Plašāk par latviešu valodas dialektiem sk., piem., Rudzīte M. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga, 1964; Braidaks A. *Latviešu valodas dialektu un izlokšņu grupu cilme un*

- teritoriālā izplatība. *Latvijas zemju robežas 1000 gadus*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 1999. 26.–33. lpp. (arī A. Bredīdaks. *Darbu izlase*, 2. sēj. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, Daugavpils Universitāte, 2007. 440.–447. lpp.); Stafecka A. Latviešu valodas dialekti. *Latvieši un Latvija*. 1. sēj. *Latvieši*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013. 245.–274. lpp.; Stafecka A. Latviešu valoda: dialekti un izlokšnes. *Valoda*. Prof. A. Veisberga redakcijā. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013. 253.–266. lpp.
- ⁴ Endzelīns J. Latviešu valoda Vidzemē. *Darbu izlase III 2*, Rīga: Zinātne, 1980. 489. lpp.; Bredīdaks A. Latviešu valodas dialektu un izlokšņu grupu cilme un teritoriālā izplatība. *Latvijas zemju robežas 1000 gadus*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 1999. 26.–33. lpp. (arī Bredīdaks A. *Darbu izlase*, 2. sēj. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, Daugavpils Universitāte, 2007. 440.–441. lpp.).
- ⁵ Bredīdaks A. *Darbu izlase*, 2. sēj. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, Daugavpils Universitāte, 2007. 442. lpp).
- ⁶ Plašāk sk. *Avoti vēl neizsīkst. Latviešu valodas dialekti 21. gadsimtā*. Sast. A. Stafecka, L. Markus-Narvila. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2016. 379., 420.–421. lpp.
- ⁷ *Latviešu valodas dialektu atlants. Leksika (LVDAL)*. Bušmane B., Laumane B., Stafecka A. Darba zin. vad. B. Laumane. Rīga: Zinātne, 1999. 25. karte un komentārs.
- ⁸ LVDAL, 93.a karte un komentārs.
- ⁹ LVDAL, 84. karte un komentārs.
- ¹⁰ *Atlas Linguarum Europae (ALE)*. Volume I. Commentaires; Volume I. Cartes (Premier Fascicule). Assen: van Gorcum, 1983. Cartes I.6–I.9.
- ¹¹ Plašāk sk. Stafecka A. Kalmes (*Acorus calamus*) nosaukumi *Latviešu valodas dialektu atlantā*. *Valoda* – 2012. Valoda dažādu kultūru kontekstā. Zinātnisko rakstu krājums XXII. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds “Saule”, 2012. 51.–58. lpp.
- ¹² Plašāk sk. Stafecka A. Aizdzen mani, kur zeme...: latviešu valoda Sibīrijas Timofejevķā. *Latvieši latviešu acīm: Sibīrija. Timofejevķa*. Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2011. 55.–56. lpp.; Stafecka A. Timofejevķas īpatnējā leksika. Turpat, 161.–162. lpp.
- ¹³ LVDAL 93. karte un komentārs.
- ¹⁴ LVDAL 30. karte un komentārs.
- ¹⁵ LVDAL 47. karte un komentārs.
- ¹⁶ LVDAL 79.b karte un komentārs.
- ¹⁷ LVDAL 81. karte un komentārs.
- ¹⁸ LVDAL 83.b karte un komentārs.
- ¹⁹ LVDAL 89. karte un komentārs.
- ²⁰ LVDAL 92. karte un komentārs.
- ²¹ LVDAL 96.a karte un komentārs.
- ²² LVDAL 97.a karte un komentārs.
- ²³ LVDAL 98.b karte un komentārs.
- ²⁴ LVDAL 99.b karte un komentārs.
- ²⁵ Turpat.
- ²⁶ LVDAL 55.a karte un komentārs.
- ²⁷ LVDAL 25. karte un komentārs.
- ²⁸ LVDAL 75.a karte un komentārs.
- ²⁹ LVDAL 77a karte un komentārs.
- ³⁰ LVDAL 72. karte un komentārs.
- ³¹ LVDAL 85. karte un komentārs.
- ³² LVDAL 87.b karte un komentārs.
- ³³ Sk. arī Reķēna A. Dienvidlatgales izlokšņu un lietuviešu valodas leksiski semantiskās paralēles ar atmosfēru saistītajos nosaukumos. Reķēna A. *Raksti valodniecībā*, 1. Liepāja: LiePA, 2008. 301.–312. lpp.
- ³⁴ Apcirkņa nosaukumi. Karte un komentārs. *Baltu valodu atlants. Prospekts / Baltų kalbų atlasas. Prospektas. / Atlas of the Baltic Languages. Prospect*. Sastādītājas un ievada autores / Sudarytojos ir įvado autorės /Editing and introduction by: Stafecka A., Mikulėnienė D. Rīga / Vilnius: Latvijas Universitāte, LU Latviešu valodas institūts, Lietuvių kalbos institutas / The University of Latvia, The Latvian Language Institute of the University of Latvia /

- The Institute of the Lithuanian Language, 2009, 184. karte un komentārs.
- ³⁵ Kalēja nosaukumi. Karte un komentārs.
- ³⁶ Turpat. Kazenes nosaukumi. Karte un komentārs. *Baltu valodu atlants. Leksika 1: Flora / Baltų kalbų atlasas. Leksika 1: Flora / Atlas of the Baltic Languages. Leksika 1: Flora*. Otrais labotais un papildinātais izdevums / Antrasis pataisytas ir papildytas leidimas / 2nd revised edition. Sastādītājas un ievada autore / Sudarytojos ir įvado autorės / Editing and introduction by: A. Stafecka, D. Mikulėnienė.
- ³⁷ Turpat. Pelašķa nosaukumi. Karte un komentārs.
- ³⁸ LVDAL 2. karte un komentārs.
- ³⁹ LVDAL 3. karte un komentārs.
- ⁴⁰ LVDAL 60. karte un komentārs.
- ⁴¹ Sk. Augstkalns A. Sīki novērojumi. *Filologu biedrības raksti*. XVIII sēj. Rīga: Latviešu filologu biedrība, 1938. 191. lpp.
- ⁴² Ozols A. *Latviešu tautsdziesmu valoda*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1961. 12. lpp.
- ⁴³ Leis J. *The Place of Latgalian among the Baltic Dialects*. A thesis presented to the Department of Linguistics in partial fulfillment of the requirement for the degree of Doctor of Philosophy in the subject of Linguistics, Harvard University. Cambridge, Mas., 1961. Pp. 1–2; V. J. Zeps. *Latvian and Finnic Linguistic Convergences. Uralic and Altaic Series*, Vol. 9. Indiana University, Bloomington, Mouton and Co, The Hague, The Netherlands, 1962. P. 51; Breidaks O. Latgališu literārā volūda: nūstōdnis un problemys. *Olūts*. Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevniecība, 1992. Nr. 8. 217.–228. lpp.
- ⁴⁴ Kalvāne S. Latgališu literatūras sākumi (garīgā literatūra 18. un 19. gadsimtā). Disertācijas kopsavilkums filoloģijas doktora grāda iegūšanai. Rīga, 1997.
- ⁴⁵ Brežgo B. *Latgolas pagōtne. I*. Daugavpils: V. Lōča izdevniecība, 1943. 109. lpp.
- ⁴⁶ Kleijntjens J. Latvijas vēstures avoti jezuītu ordeņa arhīvos. *Latvijas vēstures avoti*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1940. (I d.), 391. lpp.
- ⁴⁷ *Grammatyka Inflansko-Łotewska krótko zebrana dla Uczących się Języka Łotewskiego. W Wilnie: w drukarni XX. Missyonarzow p. K.S. Kazimierza, Roku 1817; Gramatyka Inflantsko-Łotewska dla uczących się Języka Łotewskiego ułożona przez Tomasza Kossowskiego, plebana Liksnieńskiego. Ryga: drukiem L. Hartunga, 1853.*
- ⁴⁸ *Słownik polsko-łacinsko-łotewski, ułożony i napisany przez xiędza Jana Kurmina*, Wilno: w Drukarni M. Zymelowicza Typografa, 1858.
- ⁴⁹ Plašāk sk. Stafecka A. *Evangelia toto anno.* (1753) un latgaliēšu rakstu valodas gaita. *Evangelia toto anno.* (1753). *Pirmā latgaliēšu grāmata*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2004. 228.–232. lpp.; Stafecka A. Latgaliēšu rakstu valoda. *Valoda*. Prof. A. Veisberga red. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013. 271.–273. lpp.; Jansone I., Stafecka A. Latviešu rakstības attīstība: lejzemiņu un augšzemiņu tradīcija. *Latvieši un Latvija*. 1. sēj. *Latvieši*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013. 204.–244., 229.–231. lpp.
- ⁵⁰ Grāmatas pilns nosaukums: *Dzismies Swatas uz guda Diwa Kunga, Jumpr. Maryas un Diwa Swātu, izdrukowotas Połockâ pi Baznickungu Jezuitu 1801. godâ.*
- ⁵¹ Grāmatas pilns nosaukums: *Wyssa Mocieyba Katoliszka caur waycoszonom un atsacieyszonom salykta, ar mocieybom, Swatú Rokstú wordim un nutikszonom, nu tim paszym Swatim Rokstim izimtom, izskaydrynota: Diel łatwiszu pawuycieyszonyz un abskaydrynoszonyz nu wina Baźnieyckunga pirakštieyta. Addaleyszona pyrma, Połockâ, pi Baźnieyckungu Jezuitu izdrukowota godâ 1805. Addaleyszona utra, Połockâ, pi Baźnieyckungu Jezuitu izdrukowota godâ 1805.*

- ⁵² Grāmatas pilns nosaukums: *Nabożeństwo ku czci y chwale Boga w Troycu S. Jedyne-go, Niepokalanie poszętey Maryi Pan-ny y ŚŚ Patronów z piosnkami i krótką nauka chrześcijańska na Łotewski język z polskiego przetłumaczone. Roku Pańskiego 1771. W Wilnie w Drukarni J.K.M.J. Rzeszy Pospolitey Akademickiey Societa-tis Jesu.*
- ⁵³ Grāmatas pilns nosaukums: *Nauka Chrzesciańska Łotewskim Językiem Wyrązo-na.. Titullapas otrā pusē latviskais no-saukums: Mocība katolizska Ab Tycieybu, Spadziewoszonu, Milibu Diwa un tuwaka, ab Sakramentim, ab grakim un lobim dorbim, ab czetrom litom, ab kotrom pidar godot, kad eystyn tay dziewotum, kay wajaḡ ikwinam kristieytam Cyłwakam dzieywot. Eysas otkon dadutas ir łyugszo-nas, Potery, kay Miszu Lefu dzidot, un mociba, kay gromatu łasieit diel mazim barnim. Izduta Goda 1775.*
- ⁵⁴ Grāmatas pilns nosaukums: *Eysa mociba ap audzieyszonu biszu wysim bitinikim un wysuwayrok Łatwiszim nu wina ju drauga Leyksnas Bazneycas-Kunga stru-pay un skaydri saraksteyta un da drukam paduta ar czeterigim malawotim Awilim. Wilna, pi Dworca, 1832.*
- ⁵⁵ Grāmatas pilns nosaukums: *Pawujciej-szona un wysajdi sposobi diel' ziemniku Łatwiszu. Łasieja, nu wysajdu Gromotu Leszysku, rakstieja un iz-diewia Bazniejc-kungs Jezups Macilewicz, Wiersiniks Bazniejcas Kawnatas. A Wilna, pi kunga Marcinowska izdrukawota Goda pidzim-szona Kunga Jezu Chrysta 1850.*
- ⁵⁶ Limane L. Liegumam spītējot. *Latvijas Lu-terānis*. 2004, maijs. 20.–21. lpp.
- ⁵⁷ Par A. Jūrdžu sk. Apīnis, A., Limane L., Klekere I. *Rakstītājs no Nautrēniem*. Rīga: Liesma, 1989.
- ⁵⁸ Piļpuka A. Gora gaismas nesēji nu Lazdinī-kim. *Varakļōnīts*. 1995, maijs.
- ⁵⁹ Apīnis A. *Neprasot atļauju. Latviešu rok-raksta literatūra 18. un 19. gadsimtā*. Rīga: Liesma, 1987. 162. lpp.
- ⁶⁰ Pošeiko S. The Development of the Lat-galian written language (2010–2015). Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/321075100_The_Development_of_the_Latgalian_written_language_2010-2015.

Par autori

Dr. philol. Anna Stafecka ir LU Latviešu valodas institūta vadošā pētniece. Zinātniskās intereses: latviešu un baltu dialektoloģija, ģeolingvistika, latgaliešu rakstu valodas vēsture.

About the Author

Dr. philol. Anna Stafecka is a leading researcher at the Latvian Language Institute of the University of Latvia. Scientific interests: Latvian and Baltic dialectology, geolinguistics, history of Latgalian written language.

SPOKEN AND WRITTEN LANGUAGE OF THE LATVIANS OF LATGALE: HISTORICAL INSIGHT

Anna Stafecka

anna.stafecka@lu.lv

Summary

Key words: *dialect, sub-dialect, Latgalian language*

Recently, following the 100th anniversary of the Congress of Latgale, the language question has become more acute again. Since there is still no unity of opinion regarding the linguistic code spoken by the Latvians of Latgale, this article discusses the terminology used in the course of time to denote it. Besides that, the article also looks at the diversity of sub-dialects in Latgale, as well as their lexical equivalents in other Latvian dialects and in the Lithuanian language. The written Latgalian tradition that originated in early 18th century on the basis of Southern Latgalian sub-dialects, is also noted as an important keystone in the Latvian identity in Latgale. Moreover, during the period (1865–1904) when the czarist Russian government had prohibited printing in Latin script in Latgale, local peasants were writing books by hand, thus ensuring the survival of Latgalian literacy and Latvian identity in Latgale.